

Onsterfelijk Torino

ONSTERFELIJK TORINO

De mythische Superga vliegramp van 1949

Nederlandse Sportboeken Club

**Voor Fabienne, Elena en Vita,
de drie vrouwen in mijn leven.**

•••••

**Opgedragen aan mijn moeder en mijn neefje Gino,
allebei veel te jong van ons heen gegaan.**

**Tegen het noodlot zijn zelfs
de goden niet bestand**

•••••

***(Titus Livius,
Ab urbe condita)***

Proloog

DE MOEDER ALLER VOETBALRAMPEN

In 1949 kwamen achttien spelers van AC Torino, toen al jaren achtereen landskampioen van Italië, samen met dertien bestuurders, journalisten en piloten, om het leven bij een vliegtuigramp. Het was extra dramatisch omdat ze al in het luchtruim bij Turijn waren gearriveerd. Het weer was een sinistere partner. Onophoudelijke regenval en dichte mist belemmerden het zicht van de piloten. Waar deze ook dachten dat ze zich bevonden, het vliegtuig zou te pletter slaan tegen de basiliek van Superga, net buiten de stad. Volgens de overlevering zou de klap tot in het stadscentrum zijn gehoord maar dat is het fascinerende van het collectieve geheugen: is dat ook echt zo geweest? Of is die klap er later onbewust of bewust bij verzonnen? Umberto Motto, oud-speler van Torino, beweert bij hoog en bij laag dat hij ten tijde van de ramp op de heuvel van Superga was en er desondanks helemaal niets van heeft gehoord. Wat is waarheid?

Na bijna zeventig jaar zijn de meeste ooggetuigen van het Grote Torino overleden en zijn de kranten van toen gebruikt voor de vis van de volgende dag. Alleen duikend in archieven kan uit de woorden van de journalisten van toen nog de impact worden gevoeld die het verongelukken van de beste voetballers van Italië op hun tijdgenoten heeft gehad.

Het team van AC Torino, lang geleden al omgedoopt tot *Il Grande Torino*, sprak enorm tot de verbeelding. Daar is iedereen het wel over eens. Het team werd jaarlijks versterkt met verse krachten tot het moment dat het mozaïek dat voorzitter Ferruccio Novo voor ogen had, was uitgegroeid tot de beste club van Italië.

Het moet een team geweest zijn dat attractief, aanvallend voetbal speelde als het kon, en bikkelde voor een goed resultaat als het moest. De spelers van Torino vormden het kloppende hart van het Italiaanse voetbal en volgens sommigen speelde het een vorm van totaalvoetbal *avant la lettre*, waarbij soms wel zes of zeven spelers tegelijkertijd het doel van de tegenstander bestormden. Ze werden de 'Invincibili', de Onoverwinnelijken, genoemd. Bij een dergelijk legendarisch team hoort een allesbepalende speler. Valentino Mazzola, de aanvoerder, was zo iemand. Een totaalvoetballer die zijn ploeg op sleeptouw kon nemen en aanzette tot grote daden door zelf het goede voorbeeld te geven. Hij was verdediger, middenvelder en aanvaller. En één keer zelfs doelman om een voorsprong te verdedigen. Niemand kon met zekerheid zeggen of hij oorspronkelijk links- of rechtsbenig was, met beide voeten deed hij wat hij wilde. Wanneer *Il Capitano* zijn mouwen oprolde, kon het 'quarto d'ora granata', het bloedrode kwartiertje, beginnen. Dan werd op slag door de hele ploeg een tandje hoger geschakeld en was de tegenstander normaal gesproken kansloos.

Op 1 mei van 1949 vloog de selectie van Torino naar Lissabon voor een wedstrijd tegen het Benfica van de Portugese vedette Xico Ferreira, die een testimonial kreeg aangeboden. Het had een haar gescheeld of een andere Italiaanse ploeg was afgereisd naar Lissabon; net zoals het een andere haar had gescheeld of de voorzitter van Torino had geen toestemming gegeven voor de trip, die door de spelers werd gezien als een plezierreisje. De club had, om de haarkloverij nog even door te trekken, ook een uitnodiging ontvangen om op die vermaledijde vierde mei 1949 een oefenwedstrijd te spelen op het eiland Sardinië.

Maar de voetbalgoden beslisten anders: Torino aanvaardde de reis terwijl Vrouwe Fortuna ook op individueel niveau beslissingen op leven en dood zou nemen. Waarom bleef de ene geblesseerde speler thuis en reisde zijn nauwelijks minder geblesseerde ploeggenoot wél mee naar Lissabon, zonder daar overigens ook maar een minuut aan spelen toe te komen? En hoe kon het zijn dat vanuit Lissabon - via Barcelona - naar Turijn werd teruggevlogen terwijl er een retourtje Milaan-Lissabon, Lissabon-Milaan was geboekt? Het verhaal achter de opkomst en ondergang van dit sterrenteam is zoveel meer dan de optelsom van alle indrukwekkende cijfers en records.

De weinige overlevenden, voormalige Torino-spelers die alles van A tot Z meemaakten, hebben belangeloos bijgedragen aan het optekenen van dit fascinerende verhaal. Met een enkel gezamenlijk doel: het verhaal van Il Grande Torino overleveren aan toekomstige generaties. De voetballers die het leven op ongelooflijk dramatische manier hebben gelaten waren niet alleen de voetbalsterren van hun tijd, zij vormden ook een baken van hoop in een na de Tweede Wereldoorlog verwoest en vernederd Italië. Samen met wielrenners als Fausto Coppi en Gino Bartali, eveneens erkende kampioenen, waren zij symbolen van de wederopbouw. Zij lieten aan de wereld zien dat er op sportief gebied weer rekening met de Laars van Europa moest worden gehouden.

Het verhaal van Il Grande Torino bergt een Pompeï-element in zich. Door de vliegramp raakte de situatie van 4 mei 1949 voor altijd gestold, terwijl er op dat moment allerlei ontwikkelingen gaande waren die erop duiden dat de spelersgroep deels uit elkaar zou vallen. Bovendien had de trainer al een contract getekend bij stadgenoot Juventus. Zo gaat dat als er plots geen toekomst meer is: alleen de romantische versie wordt naverteld, terwijl de rest van het verhaal verdwijnt in de mist van de tijd.

Voor dit boek is diep gegraven. Het vertelt ook over de andere kant van de medaille: de twistpunten, de gebroken dromen en de levens van hen die na de vliegramp ondanks hun verdriet verder moesten. Want een vliegramp is als een steen in de vijver, met veel kringen er omheen. Zoiets dreunt nog generaties na. Dit relaas is er niet alleen voor de voetballiefhebber maar voor iedereen die interesse heeft in historie en welke rol die speelt in het leven van alledag. De vliegramp met het Braziliaanse team van Chapecoense in 2016 heeft laten zien dat het lot van Il Grande Torino ook in de huidige tijd nog steeds iedereen kan treffen.

1.

BARASSI'S UITROEP

Op 6 mei 1949 ziet het in Turijn zwart van de mensen. Volgens officieuze tellingen heeft zich een menigte van tussen 500.000 en 700.000 rouwenden gevormd om afscheid te nemen van achttien voetballers (en dertien officials en journalisten) die twee dagen eerder de dood vonden bij de vliegramp van Superga. Omdat Turijn anno 1949 niet eens zoveel inwoners telt, betekent dit dat ook velen van buiten de stad de moeite hebben genomen om de zo dramatisch aan hun einde gekomen spelers van Il Grande Torino persoonlijk de laatste eer te bewijzen. Rijen dik betreurt een verbijsterd, rouwend en huilend publiek de achttien kisten met daarop de namen van de spelers. Het moet een surrealistisch beeld zijn geweest.

Nog geen week eerder hadden diezelfde voetballers hun eerste plek op de ranglijst met succes verdedigd tegen Internazionale, dat in San Siro de achterstand op de ranglijst ten opzichte van Torino niet had kunnen verkleinen. Een intense wedstrijd die geen doelpunten had opgeleverd waardoor de verhoudingen op de ranglijst ongewijzigd waren gebleven. Torino had nog steeds een voorsprong van vier punten op Inter en met nog vier wedstrijden te gaan, was dit een geruststellende tussenstand. Mathematisch was de vijfde achtereenvolgende landstitel nog niet binnen maar in Turijn en omstreken was er niemand die eraan twijfelde dat ook aan het einde van dit seizoen de titel zou worden geprolonged door de mannen die van het vieren van successen inmiddels een gewoonte hadden gemaakt.

De 0-0 'winst' in Milaan had als bijvangst dat de club zou afreizen naar Lissabon om een benefietwedstrijd te spelen tegen Benfica. De opbrengst van dat duel zou gaan naar Xico Ferreira, aanvoerder van het Portugese team en persoonlijke vriend van de Torino-captain Valentino Mazzola. Niet verliezen tegen Inter was de voorwaarde die Ferruccio Novo, voorzitter van Torino, had gesteld om de trip door te laten gaan. Mazzola zelf was wegens griepverschijnselen niet in staat geweest zijn steentje bij te dragen aan dit resultaat. Met aanvoerder Gabetto en een excellerende doelman Bacigalupo hadden de mannen uit Turijn standgehouden. Extra aansporing was hiervoor niet nodig geweest.

Een trip naar het buitenland was in de jaren veertig verre van normaal. Het was voor de meeste spelers een droom die uitkwam om in het vliegtuig te mogen stappen en in allerlei oorden de eer van hun club te verdedigen. Bij gebrek aan officiële internationale competities was Torino, dat ieder jaar een grotere reputatie kreeg als een van de beste clubs van Europa en misschien wel van de wereld, een begeerde en veel gevraagde tegenstander. De invitaties stroomden binnen maar de voorzitter kon niet overal op

ingaan. De nationale competitie bleef het belangrijkste, zeker nu een aantal spelers rond de dertig jaar was. De lucratieve midweekse oefenwedstrijden eisten steeds meer hun tol. Zo soepel als de Torino-machine in het seizoen 1947-1948 had gedraaid, zo moeizaam ging het een jaar later. Daarom had Novo een revolutionair plan uitgedacht: twee volwaardige teams op de been brengen om zowel in de nationale competitie als in exhibitiewedstrijden te kunnen presteren. Juist in het seizoen 1948-1949 leek dat plan te gaan slagen. Maar terwijl de uitvoering ervan de goede richting uitging, sloeg de vliegcrash alles dood. Met alles had Novo rekening gehouden maar niet met het noodlot.

Met nog vier competitiewedstrijden te gaan, had voor Il Grande Torino het laatste fluitsignaal al geklonken. De club was beroofd van alles wat haar lief was en alles wat nog had kunnen zijn. Hoe het nu verder moest, wist geen mens. Eerst moesten de pijnlijke plichtplegingen van de begrafenis van de spelers worden ondergaan. Daarvoor was onder anderen parlementslid en latere premier Giulio Andreotti naar Turijn gekomen, net als veel andere hoogwaardigheidsbekleders.

De voorzitter van de Italiaanse voetbalbond, Ottorino Barassi, hield een emotionele speech waarbij hij de voor- en achternamen van alle overleden spelers een voor een opsomde, alsof ze op zijn afroep nog steeds ieder moment konden verschijnen. Hij eindigde met de naam van de beroemdste speler, de spil om wie alle successen hadden gedraaid: Valentino Mazzola. In overleg met de overige clubs had de Italiaanse bond ertoe besloten om de landstitel toe te kennen aan Torino. De laatste wedstrijden zouden nog wel worden gespeeld maar de naam van de nieuwe landskampioen 1948-1949 was al in graniet gehouwen. Het was nu aan de spelers die niet in het vliegtuig hadden gezeten om de eer van de achttien gestorven atleten op het veld om te zetten in een sportief requiem.

2.

VROEGE CLUBHISTORIE

Als Foot Ball Club Torino op 3 december 1906 wordt opgericht, is dit niet het begin van het georganiseerde voetbal in Turijn. Het spel wordt al in 1887 op de wagen gebracht door de oprichting van Torino Football & Cricket Club. Naar goed Engels voorbeeld gaan die sporten in de laatste decennia van de twintigste eeuw prima samen. Al snel wordt evenwel duidelijk dat het spel waarbij slechts met de voeten tegen een bal wordt getrapt zich kan verheugen in de grootste publieke interesse. En dat geeft Turijn aanleiding voor de oprichting van een vereniging die zich gaat toeleggen op deze meest populaire tak

van sport: Juventus ziet op 1 november 1897 het levenslicht en wordt na Genoa (1893) de tweede officiële voetbalclub van Italië. In het zwart-wit gestreepte shirt wint Juve in 1905 de eerste landstitel en niets lijkt een mooie toekomst van de club in de weg te staan. Door alle publieke belangstelling en de financiële daadkracht van de bestuurders, worden langzaam maar zeker de eerste voorzichtige stappen gezet in de richting van vergoedingen voor spelers.

Toch is het een jaar later al hommeles: de Zwitser Alfred Dick is het niet eens met de professionele weg die de club is ingeslagen en trommelt gelijkgestemden op om in de kroeg Voigt hierover van gedachten te wisselen. Maar liefst 23 ‘dissidenten’ komen opdagen, en ze weten zich gesteund door een aantal invloedrijke mannen en jongens die zich achter de schermen beschikbaar hebben gesteld om een nieuwe club van de grond te tillen. Een van de mannen die niet lieflijk op deze historische avond aanwezig is, maar die meer dan wie ook van de founding fathers zijn stempel zal drukken op de historie van het toekomstige Torino, is de twintigjarige Vittorio Pozzo. Hoewel de beschikbare registers geen uitsluitsel geven over het exact aantal gespeelde wedstrijden, staat vast dat Pozzo tussen 1906 en 1912 als voetballer de clubkleuren van FC (vanaf 1936 AC) Torino heeft verdedigd.

De eerste tijd wisselen die kleuren nog regelmatig totdat de knoop wordt doorgemaakt. De keuze valt op ‘granata’ (bloedrood, dat prachtig afsteekt tegen de clubkleuren van Juve). Op de foto van de eerste officiële wedstrijd (3-1 winst uit tegen Pro Vercelli) is Pozzo vastgelegd voor de eeuwigheid. Zijn band met Torino zal nooit verloren gaan, hoewel hij na zijn overlijden vooral herinnerd zal worden als de meest succesvolle Italiaanse bondscoach ooit. Eerst zal hij na zijn spelersloopbaan de functie van Torino-trainer aanvaarden. Gedurende 10 jaar heeft hij de technische leiding in wat de pioniersjaren zullen worden van de club. Zo wordt al in 1914, het jaar waarin de Eerste Wereldoorlog in Europa losbrandt, samen met Pro Vercelli een heuse Zuid-Amerikaanse tournee ondernomen. Argentinië en Brazilië worden aangedaan en de club speelt handig in op de mondiale betekenis die het voetbal dan inmiddels heeft bereikt. De jaren twintig betekenen voor Torino de doorbraak van een amateuristische en vrijblijvende naar een professionele en goed georganiseerde club, waarbij de jeugdafdeling flink in de steigers wordt gezet om het eerste elftal structureel van eigen talenten te voorzien.

De Balon Boys, vernoemd naar Adolfo Baloncieri, de oprichter, zijn geen ondergeschoven kindjes maar worden serieus begeleid en getraind. In 1923 wordt een internationaal pinkstertoernooi in Parijs gewonnen. Dat blijkt de opmaat naar meer successen. Het wemelt in die jaren van de lokale en interregionale toernooien en de prijzenkast van Torino wordt regelmatig bijgevuld.

Pas nadat in 1926 het nieuwe stadion, officieel ‘Campo Torino’ geheten, in gebruik is genomen, kan de eerste scudetto (landskampioenschap) van Torino worden gevierd. De landstitel van 1927 wordt de club op verdenking van omkoping weliswaar ontnomen maar een jaar later wordt Torino dan echt de rechtmatige winnaar van de scudetto. Het werk van grote voorzitters als Luigi Paissa (1920-1922) en Enrico Marone Cinzano